

FRANTIŠEK KOVÁRNA MEZI VZDĚLANOSTÍ, PUBLICISTIKOU A POLITIKOU – V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ A ZA PROTEKTORÁTU

MAREK SUK

FRANTIŠEK KOVÁRNA IN-BETWEEN EDUCATION, JOURNALISM, AND POLITICS: DURING THE INTERWAR ERA AND THE PROTECTORATE

This study tracks the public activities of František Kovárna (1905–1952), an important personality of the history of education during the First and Second Czechoslovak Republic and the Protectorate Bohemia and Moravia. Unlike earlier studies, which dealt with Kovárna's role in the history of art, this contribution focuses on his hitherto little-studied journalistic activities and work in the editing boards of art periodicals, especially the *Svazky úvah a studií*. The author shows how Kovárna linked these activities with his university studies and later with his academic work at university. Analysed are also his perspicacious insights into totalitarian regimes and into life in the First Czechoslovak Republic.

Keywords: František Kovárna – education – Czechoslovakia – Protectorate Bohemia and Moravia – Faculty of Philosophy of the Charles University – editorial work – journalism – censorship

DOI: 10.14712/23365730.2025.21

Úvod

František Kovárna byl významnou postavou dějin vzdělanosti a zanechal i zřetelnou stopu v meziválečné a poválečné politice a publicistice. Přednášel dějiny výtvarného umění a estetiku na Univerzitě Karlově a jiných vysokých školách, byl spisovatelem, překládal z italštiny a francouzštiny a po květnu 1945 se angažoval v Československé straně národně socialistické (ČSNS). Krátce po komunistickém převratu v únoru 1948 emigroval na Západ. Novým režimem byl jako krajně nežádoucí osoba odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti za údajný podíl na vraždě vysoce postaveného komunistického funkcionáře Augustina Schramma.¹ V červnu 1952 zemřel v New Yorku ve věku nedožitých 47 let.²

¹ Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), fond Správa vyšetřování StB (f. V), arch. č. V-2646 MV, složka V_2646_MV_004, rozsudek Státního soudu v Praze (sp. zn. Or I 1/48), 3. až 25. 11. 1948, skeny 293–354, zde 293, 296, 302, 305, 307. Složka V_2646_MV_017 separát článku Choc a sedm dalších odsouzeno k trestu smrti, sken 339. (Citováno podle E-badatelny ABS).

² Slovník české literatury, dostupný online: <<https://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=45>> [cit. 28. 4. 2025].

Kovárna zůstával na okraji badatelského zájmu až do osmdesátých let, kdy Anděla Horová a Rudolf Chadraba popsali jeho přínos v oboru dějin umění meziválečného Československa.³ Od počátku devadesátých let, kdy in memoriam obdržel Řád TGM III. stupně, se jím badatelé začali zabývat soustavněji. Vytvořili řadu slovníkových a encyklopedických hesel obsahujících Kovárnovy základní životopisné údaje, výčet a stručnou charakteristiku textů, které publikoval, nebo které o něm napsali jiní.⁴ Za zmínku stojí práce Věry Beranové. Tato historička umění se zabývala dějinami českého estetického myšlení a také prosazováním estetiky jakožto akademické disciplíny. Dospěla k závěru, že estetika zaujala ve třicátých letech minulého století pevné místo mezi ostatními vědními obory na československých univerzitách. Jedním z důkazů jí byla Kovárnova habilitace na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (FF UK) roku 1935, jejímž základem se staly autorovy práce z estetiky a dějin umění.⁵ V roce 2014 vyšla antologie uměnovědných textů Františka Kovárny, kterou editoři Jiří Koukal a Martina Flekačová opatřili úvodní studií. V ní popisují Kovárnovu akademickou dráhu, jeho podíl na organizaci uměleckých výstav a práci v umělecko-vědních časopisech.⁶

Z citovaných textů je zřejmé, že Kovárna pravidelně vstupoval do veřejného prostoru. Autoři okrajově zmiňují, že se vedle svého oboru zabýval politikou. Uvažoval o jejím vlivu na vzdělanost, umění a celkový stav společnosti v kontextu soudobých politických událostí. Formuloval vize lepší budoucnosti, v níž nebude existovat žádné bezpráví a kde budou mít lidé prostor pro seberealizaci. V tomto ohledu byl intelektuálem.⁷ Analýza Kovárnovy činnosti, která se pohybovala na pomezí vzdělanosti, publicistiky a politiky, je tím, co v dosavadním bádání chybí a co je předmětem mé studie. Zároveň považuji za důležité přiznat, že se nezabývám Kovárnou jakožto historikem umění a estetikem. Studii, v níž kombinuji chronologický a tematický přístup, jsem z důvodu omezené kapacity jednoho čísla HUCP rozdělil na dvě části. První zahrnuje období meziválečného Československa, předmětem druhé budou Kovárnovy aktivity před a po únorovém převratu.⁸

Vycházím z rozmanité pramenné základny tvořené prameny archivními i vydanými tiskem. Katalogy posluchačů a zaměstnanecké spisy z Archivu UK ukazují, co Kovárna studoval a na kterých akademických institucích byl zaměstnán. Jejich analýzou a souběžným čtením dobových novin a časopisů lze zjistit, čemu se věnoval vedle studia a při pozdější pedagogické činnosti. Jeho články obsahují relevantní postřehy k režimům s totalitními sklony a k politickému systému meziválečného Československa.

Kovárnovo působení za druhé světové války částečně zachycují tiskové zprávy (*Presseberichte*) uložené v Národním archivu (NA), respektive ve fondu Úřadu říšského protektora

³ Rudolf CHADRABA – Josef KRÁSA – Rostislav ŠVÁCHA – Anděla HOROVÁ (edd.), *Kapitoly z českého dějepisu umění*, II, *Dvacáté století*, Praha 1987, s. 91–92, 265–272.

⁴ Jiří BRABEC, *Slovník zakázaných autorů 1948–1980*, Praha 1991, s. 240–241; Anděla HOROVÁ (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, I, A–M, Praha 1995, s. 392–393; Pavel JANOUŠEK (ed.), *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*, I, A–L, Praha 1995, s. 423–424; Dagmar PERSTICKÁ, *Osobnosti. Nositelé řádu Tomáše Garrigue Masaryka 1991 a 1992*, Brno 1993, s. 329–330.

⁵ Věra BERANOVÁ, *Kapitoly z dějin českého estetického myšlení. 30. léta 20. století*, II, Ústí nad Labem 2003, s. 11–18, 40–41.

⁶ Jiří KOUKAL – Martina FLEKAČOVÁ (edd.), *Umělekohistorické texty z pozůstalosti Františka Kovárny*, Praha 2013, s. 156–172.

⁷ Definice intelektuála viz: Kateřina ŠIMOVÁ – Daniela KOLENOVSKÁ – Milan DRÁPALA (edd.), *Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, Praha 2017, s. 17.

⁸ V tisku, v AUC-HUCP 66/1, 2026.

(ÚŘP). Informují, jak představitelé okupační správy – úředníci *Skupiny pro kulturně politické záležitosti ÚŘP* – četli česká periodika. Se záměrem zjistit protiněmecký podtext analyzovali články třeba o vztazích Čechů a Němců a o náboženství a stranou nenechávali metafory či obrazná vyjádření. Tyto i paralelně vyhotovované úřední zprávy (*Berichte*) a hlášení (*Meldungen*) mají však svá nesporná úskalí. Jejich autoři mohli popisované skutečnosti vytrhnout z kontextu, posunout jejich význam či se dopustit záměrné manipulace.⁹ Dosud nebyla využita Kovárnova korespondence s nakladatelem Václavem Petrem, na jejímž základě bude možné částečně zrekonstruovat Kovárnovu činnost redaktora *Svazků úvah a studií*, periodika vydávaného za protektorátu Čechy a Morava i po osvobození.

Za první a druhé Československé republiky

František Kovárna byl příkladem vzdělance, jenž už během studia publikoval. Jako gymnazista vydal své první básně¹⁰ a také si osvojil důkladné jazykové znalosti. V maturitním ročníku se na Italském kulturním institutu v Praze věnoval studiu italštiny. Ze střední školy si rovněž odnesl velký zájem o literaturu.¹¹ Podle literárního historika Václava Černého znal mnoho autorů a jejich děl, už když se v zimním semestru 1924/25 zapisoval ke studiu na FF UK.¹² Chodil na přednášky italského literárního historika Binda Chiurla, romanisty Maxmiliána Křepinského, literárních kritiků Václava Tilleho a Františka Xavera Šaldy.¹³

Během prvních čtyř semestrů zveřejnil několik článků o soudobé italské literatuře. Zúčastnil v nich vědomosti nabyté jak studiem, tak diskusemi s italskými spisovateli, s nimiž se osobně setkával na cestě po Itálii v létě 1924. Vedle literárně-vědních aspektů jejich tvorby popisoval, jak vnímali aktuální společenskou a politickou situaci. Dle jeho výkladu hovořili o krizi. Někteří ji spatřovali v oblasti italské literatury a jako její projev uváděli absenci významnějšího tvůrčího ohniska, jímž dříve byla třeba Florencie. U jiných spisovatelů převládl názor, že po první světové válce vrcholila krize víry jednotlivce ve vlastní schopnosti. Jednotlivce byl ochoten rezignovat na svoji svobodu, aby se stal součástí určitého systému, který by mu pomohl překonat pocit osamělosti. Tímto systémem bylo katolicství nebo fašismus. Jako příklad literátů věřících ve fašismus uvedl Kovárna Nicolu Moscardelliho a Tommaso Marinettiho. Všiml si však i těch, kteří měli odlišný názor. Konkrétně historika Benedetta Croceho, jenž se zařadil mezi nesmlouvavé kritiky Mussoliniho vlády.¹⁴

Citované texty jsou Kovárnovým prvním veřejným vyjádřením k problematice systémů s totalitními sklony, k níž se později vracel. Kromě Binda Chiurla ho výrazně ovlivnili František Xaver Šalda a estetik Otakar Zich. Jak vyplývá z katalogů posluchačů, Kovárna

⁹ O výpovědní hodnotě tiskových zpráv, úředních zpráv a hlášení Michal V. ŠIMÚNEK, 15. listopad 1939: *Zprávy německé proveniencce*, AUC-HUCP 64/2, 2024, s. 113–149, zde s. 118–119, 132.

¹⁰ František KOVÁRNA, *Šel jsem sít červený jetel*, Studentský časopis (dále SČ) 2/9–10, 1922–1923, s. 285–286; též, *Nezemřela Matka tvá*, SČ 3/3, 1923–1924, s. 85.

¹¹ Národní archiv České republiky (dále NA ČR), fond Ministerstvo školství a kultury (MŠK), k. 93, osobní spis Františka Kovárny 1932–1950, Curriculum Vitae Františka Kovárny.

¹² Václav ČERNÝ, *Paměti*, I, Brno 1992, s. 79.

¹³ Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (dále FF UK), katalogy posluchačů, zimní semestr 1924/25 až zimní semestr 1929/30.

¹⁴ František KOVÁRNA, *Několik Italů*, Apollon 2/3, 1924–1925, s. 45–47; tamtéž 2/4, 1924–1925, s. 62–64; též, *Dnešek italské literatury*, Host 4/9–10, 1925, s. 310–311; též, *Šedesátiny Benedetta Croceho*, Národní osvobození 3/83, 24. 3. 1926, s. 3; též, *Luigi Pirandello*, Národní osvobození 3/ 342, 14. 12. 1926, s. 3.

navštěvoval Zichovy přednášky s názvem *Originalita v umění a Umělecké tvoření*.¹⁵ Impo-
noval mu nejen Zichův vstřícný přístup k posluchačům, který se mnohdy vyvinul v blízké
přátelství, ale i schopnost podnitit je k osobitému zpracování tématu.¹⁶

Inspiraci, kterou Kovárna čerpal od Šaldy, lze ukázat na příkladu umělecko-vědních peri-
odik *Signál* a *Volné směry*. V letech 1928–1930 působil jako jejich redaktor a přerušil kvůli
tomu studium. Do obou časopisů přispíval kladnými recenzemi Šaldových knih i úvahami
o jeho významu. Oceňoval Šaldovo pojetí české kultury v její rozmanitosti, důraz na její
interakci s kulturami jiných zemí a důraz na tvůrčí osobnost, ovlivňující svět vlastním při-
činěním.¹⁷ Po dohodě s ostatními členy redakce nechával otisknout články z různých spole-
čensko-vědních oborů a dopisy zahraničních spisovatelů. Zveřejněné polemiky pak ukazují,
že tato periodika vnímal i jako prostor pro prezentaci názorů, jejich třibení i konfrontace.

K desátému výročí vzniku ČSR Kovárna vydal úvahy *Osobnost a Zrcadlo desetiletí*.
Obsahem souvisejí s diskusemi československých intelektuálů o postavení jednotlivce
v kolektivu, mladé československé demokracii a o otázce češství.¹⁸ Úvahu *Osobnost* pojí
s autorovými předešlými články o italských spisovatelích tematika důsledků událostí let
1914–1918. Kovárna se zamýšlí nad silným kolektivním cítěním, které v lidech první světo-
vá válka probudila. Obecně ho chápal jako touhu člověka zapojit se do „motoru společnos-
ti“ a vytvářet stabilní společenský systém. Jako příklady naplňování této touhy uvedl rozvoj
socialismu, který dále nespecifikoval, i snahy budovat demokracii. Zároveň upozornil, že
kolektivní cítění může přerůst v masovost ovlivňující zcela negativně uměleckou tvorbu,
kdy si kolektiv přisvojí výsledky cizí práce a podporuje neoriginální či cíleně zkreslené
propojování názorů a myšlenek předchůdců. Uměleckou tvorbu si Kovárna nedovedl před-
stavit bez tvůrčí svobody a osobitosti.¹⁹

S neskrývaným zklamáním Kovárna hodnotil skutečnost, že za deset let existence samo-
statné ČSR se podařilo vybudovat jen „nejprimitivnější základy demokracie“ – třeba svo-
bodu tisku. Českoslovenští politici mu připadali neoriginální a odkázání mít „na rameni
ruku dospělejšího či mocnějšího kmotra“. Národní demokraté lpěli na představě o zesnulém
„batuše-carovi“, zatímco komunisté se bezvýhradně podřizovali pokynům z Moskvy. Neu-
měli „prostě v komunismu tvořit, odtud ten byrokratický režim v jejich straně“. S odkazem
na Šaldu nazval Kovárna praxi vládnoucích stran uzavíráním „hokynářských kompromisů“,
jednou pravicových podruhé levicových, jednou se na nich domluvili agráři se socialisty,
jindy agráři s lidovci. Byly mu důvodem, proč se česká „národněsocialistická“ politi-
ka neradikalizovala ani doprava, ani doleva. Kovárna tvrdí, že Češi v roce 1918 provedli
„nekrvavou revoluci“, což vybízelo ke dvěma postojům – chválit jejich schopnost jednat
střízlivě v mezních situacích, anebo „se stydět za českou zbabělost“ a neochotu podstupovat
rizika a maskovat je hledáním „heroismu v minulosti“, konkrétně v husitství.²⁰

¹⁵ AUK, FF UK, katalogy posluchačů, zimní semestr 1924/25 až zimní semestr 1929/30.

¹⁶ František KOVÁRNA, *Učitel a přítel*, Pražské noviny 255/168, 24. 7. 1934, s. 3.

¹⁷ František KOVÁRNA, *Dvě knihy F. X. Šaldy*, *Signál* 1, 1928–1929, s. 161–166; TÝŽ, *Šaldova osobnost ve vý-
tvárné kritice*, *Volné směry* 25/1, 1927–1928, s. 270–272. Kateřina PIORECKÁ a kol., *Gesto a skutečnost. Umění
v meziválečném Československu*, I, *Obyčejný život*, Praha 2024, s. 32; J. KOUKAL – M. FLEKAČOVÁ (edd.),
Umělekohistorické texty z pozůstalosti Františka Kovárny, s. 157–158.

¹⁸ K této diskusi viz K. PIORECKÁ a kol., *Gesto a skutečnost*, I, *Obyčejný život*, s. 32–37.

¹⁹ František KOVÁRNA, *Osobnost*, *Volné směry* 26/1, 1928–1929, s. 17–24.

²⁰ TÝŽ, *Zrcadlo desetiletí*, *Signál* 1/8–9, 1928–1929, s. 209–212.

Svémi postoji k československé demokracii, kterou principiálně neodmítal, nebyl Kovárna ojedinelý. Vyjadřoval se podobnými slovy jako Šalda.²¹ Podobnosti si povšiml literární historik a budoucí přední funkcionář poúnorového komunistického režimu Ladislav Štoll. Chápal Kovárnovo zklamání z panujících poměrů, ale vytýkal mu nekritické přejímání Šaldových názorů a argumentace. Zhodnotil, že i Šalda někdy napodoboval myšlenky svých předchůdců a k interpretaci problémů používal nevhodné, překonané formy. A totéž činil Kovárna v *Zrcadle desetiletí*, v němž přišel se zavádějícími hodnoceními českého národa. S podivem zůstává, že Kovárnovu kritiku bolševizace KSČ ponechal komunista Štoll bez povšimnutí.²²

V době, kdy pracoval pro *Volné směry* a *Signál*, se Kovárna rozhodl specializovat na estetiku a umění. Po návratu na FF UK si v zimním semestru 1929/30 zapsal přednášky z dějin umění a seminář o pražských středověkých stavbách u profesorů Vojtěcha Birnbauma a Antonína Matějčka.²³ Jako disertační práci předložil monografii o malíři Antonínu Slavičkovi. Po její úspěšné obhajobě a složení velkého rigoróza z dějin umění a estetiky a malého rigoróza z filozofie byl 7. března 1931 promován na doktora.²⁴

Kovárna byl značně pracovní vyčerpán. Od konce roku 1930 do 1. ledna 1932 byl tajemníkem Klubu za starou Prahu – sdružení pražských architektů, umělců, historiků a uměleckých teoretiků zabývajících se od svého založení roku 1900 ochranou historických památek v Praze. Od jednoho ze členů – Vojtěcha Birnbauma – dostal nabídku pracovat na FF UK. Od 1. srpna 1932 až do konce druhé světové války byl asistentem v Ústavu a Semináři dějin umění.²⁵ Svému bratru Václavovi napsal, že zde dělal „otravnou práci“, k níž nepotřeboval vysokoškolské vzdělání. Psal lístky do kartotéky a měřil délku i výšku fotografií.²⁶ Kromě toho navštěvoval a organizoval výstavy a poté o nich psal v Československých novinách, pro něž pracoval v letech 1932–1938 jako výtvarný referent.²⁷ Je na místě zmínit, že Kovárna společně se sochaři Karlem Lidickým, Václavem Blažkem a Janem Komárkem a malíři Jaroslavem Šmidrou, Václavem Karlem, Jaromírem Wišem a malířkou Julii Zemanovou-Procházkovou utvořili skupinu *Nezávislí*, která v letech 1933–1935 zorganizovala několik výstav. Na nich prezentovali stanovisko, že umělec má tvořit výhradně podle svých představ a nevázat se na žádné soudobé ismy, které omezují jeho tvůrčí potenciál.²⁸ Kovárnovo vyzdvížení svobody coby klíčové hodnoty pro uměleckou tvorbu koresponduje s jeho dřívějším názorem vysloveným v textu *Osobnost*.

²¹ František Xaver ŠALDA, *Šaldův zápisník*, I, Praha 1928–1929, s. 50.

²² Ladislav ŠTOLL, *Před vlastním prahem*, *Signál* 1/8–9, 1928–1929, s. 213–214.

²³ AUK, fond FF UK, katalogy posluchačů, zimní semestr 1929/30, písmena A–K.

²⁴ NA ČR, fond Ministerstvo školství a kultury (MŠK), k. 93, osobní spis Františka Kovárny 1932–1950, Curriculum Vitae Františka Kovárny. AUK, fond Matriky Univerzity Karlovy, Matrika doktorů Univerzity Karlovy VIII, inv. č. 8, s. 3406.

²⁵ J. KOUKAL – M. FLEKAČOVÁ (edd.), *Uměleckohistorické texty z pozůstalosti Františka Kovárny*, s. 161. Stránky klubu Za starou Prahu viz: <<https://www.zastarouprahu.cz/menu-horni/o-klubu/kategorie-3/>> [cit. 16. 12. 2024].

²⁶ Parafrázováno dle: J. KOUKAL – M. FLEKAČOVÁ (edd.), *Uměleckohistorické texty z pozůstalosti Františka Kovárny*, s. 163.

²⁷ NA ČR, fond Ministerstvo školství a kultury (MŠK), k. 93, osobní spis Františka Kovárny 1932–1950, osobní výkaz a další dokumenty k ustanovení Františka Kovárny asistentem.

²⁸ Jiří KOUKAL – Martina FLEKAČOVÁ (edd.), *Uměleckohistorické texty z pozůstalosti Františka Kovárny*, s. 163–164.

Jako vysokoškolský asistent si Kovárna prohluboval svoje umělecko-vědní vzdělání a připravoval se na habilitaci. V září 1934 požádal profesorský sbor FF UK o udělení veniae docendi pro obor estetiky a jako habilitační spis předložil knihu *Malířství ornamentální a obrazové*. O dva měsíce později ho komise profesorů ve složení Josef Šusta, Václav Tille, Zdeněk Nejedlý, Josef Král a Antonín Matějček připustila k habilitačnímu kolokviu s odůvodněním, že Kovárna má ve svém oboru hluboké znalosti a budí „naději, že v něm vyroste estetik té vědecké šíře, jaké se dovolává obor estetiky v rámci badatelského a naukového systému univerzitního“. Při něm odpověděl „vesměs uspokojivě“ na položené otázky a povedla se mu i habilitační přednáška. Profesorský sbor fakulty se usnesl udělit Kovárnovi venia docendi a jeho usnesení potvrdilo 26. dubna 1935 Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO).²⁹

Počínaje zimním semestrem 1935/36 až do listopadu 1939, kdy nacisté uzavřeli české vysoké školy, přednášel Kovárna na FF UK o impresionismu ve výtvarném umění, francouzské estetice, estetické výchově, metodách ve výtvarném umění a vztazích mezi uměním a pospolitostí.³⁰ Krátce po uzavření mnichovské dohody byl jmenován examinátorem Zkušební komise pro učitelství na středních školách v Praze pro praktickou estetiku při státních zkouškách z kreslení. Zkoušel studenty a studentky vysokých škol, kteří chtěli vyučovat výtvarnou výchovu na gymnáziích.³¹

Jak už jsem naznačil, akademickou i publicistickou činnost Františka Kovárny ovlivňovaly mezinárodně politické události. Jednou z nich bylo budování socialismu v SSSR, k jehož zahraniční propagaci sloužila *sovětská veřejná diplomacie*. Jednalo se o síť kulturně politických organizací, s jejichž pomocí vládnoucí bolševici šířili pozitivní obraz Sovětského svazu v zahraničí. Lze uvést Všesvazovou společnost pro kulturní vztahy se zahraničím (VOKS), zaměřenou na zahraniční elity. Její zaměstnanci připravovali překlady sovětské propagační literatury, přednášky, výstavy a v neposlední řadě zaštiťovali cesty zahraničních intelektuálů do SSSR. Mezi nimi byli levicově orientovaní čs. spisovatelé a vědci. V reportážích líčili své zážitky z „cest do utopie“. Zamýšleli se nad otázkou politicky angažované umělecké tvorby a stavebními kameny sovětského politického systému. Co jimi citelně otřásl a rozdělovalo je, byl „velký teror“ druhé poloviny třicátých let, při němž byli likvidováni Stalinovi skuteční i domnělí političtí odpůrci.³²

Cesty do SSSR organizovala v Československu *Společnost pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem* založená roku 1925. Sloužily jí jako jeden z prostředků k získávání „věcných“ informací o dění v této zemi, které zveřejňovala v periodických a neperiodických

²⁹ AUK, f. FF UK, k. 33, inv. č. 397, osobní spis Františka Kovárny, zpráva a návrh komise o habilitační žádosti Františka Kovárny, žádost Kovárny o udělení veniae docendi s příloženými tématy habilitačních přednášek, protokol o habilitačním kolokviu, protokol o habilitační přednášce.

³⁰ *Seznam přednášek, kteréž se konati budou na Universitě Karlově v Praze v zimním běhu 1935–1936*, Praha, nákladem Akademického senátu Univerzity Karlovy v Praze 1935, s. 39; tamtéž, v *letním běhu 1936*, s. 39; tamtéž, v *zimním běhu 1936–1937*, s. 40; tamtéž, v *letním běhu 1937*, s. 39; tamtéž, v *zimním běhu 1937–1938*, s. 42; tamtéž, v *letním běhu 1938*, s. 40; tamtéž, v *zimním běhu 1938–1939*, s. 41; tamtéž, v *letním běhu 1939*, s. 40; tamtéž, v *zimním běhu 1939–1940*, s. 42.

³¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), fond František Kovárna, k. 1, ref. ozn. 1/1/21, Dekret o jmenování Františka Kovárny examinátorem Zkušební komise z 5. listopadu 1938.

³² Daniela KOLENOVSKÁ, *Sovětská veřejná diplomacie a západní intelektuálové*, in: K. Šimová – D. Kolenovská – M. Drápala (edd.), *Sovětské Rusko ve svědectvích*, s. 15–49, tady s. 16–17, 27–29, 46–47; Kateřina ŠIMOVÁ, *Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska*, in: tamtéž, s. 51–81, tady s. 57–58, 62; TÁŽ, *Cesty do utopie*, in: tamtéž, s. 753–767, tady s. 763–766.

publikacích, i formou přednášek.³³ V roce 1926 se Kovárna stal tajemníkem *Společnosti*. Co bylo náplní jeho práce, v pohledu rodičům nezmínil,³⁴ a nehovoří o tom ani periodika *Nové Rusko* a *Signál*. K dispozici je informace, že Kovárna, redakce obou časopisů, *Společnost* a další aktéři protestovali proti československé cenzuře sovětských filmů a „bezohlednému potlačování svobody uměleckého a vědeckého projevu“.³⁵

Zásahy státních orgánů do kultury Kovárna kritizoval znovu v druhé polovině třicátých let v souvislosti s pořádáním výstav československého a sovětského umění. Výstavy pokládali Sověti za významný prostředek rozvoje vzájemných kulturních vztahů. Ožehavým problémem se staly v druhé polovině třicátých let, v době kampaně proti formalismu ve všech uměleckých odvětvích. Sověti nevybíravě kritizovali literáty, kteří podle nich psali nesrozumitelně, a zakazovali vystavovat „závadná“ umělecká díla.³⁶

Z výstavy československého umění konané na podzim 1937 vyřadili Sověti například obrazy Maxe Švabinského nebo fotografie znázorňující divadelní režii E. F. Buriana. Proti jejich rozhodnutí se neozval ani komisař výstavy Kamil Novotný, ani vedení Spolku výtvarných umění Mánes, ani československá kulturní levice.³⁷ Výjimku představoval architekt Jaromír Krejcar, který protestoval proti „přísné cenzuře“ ze strany sovětských úřadů,³⁸ a František Kovárna. Druhý jmenovaný vysvětloval incident nedostatkem prozíravosti a nevhodným přístupem lidí zodpovědných za výběr exponátů. Nedokázali „odhadnout, co by mohlo tuto zemi [SSSR] s tenkou vrstvou výtvarné kultury, nad níž dokonce bdí totalitní systém, zaujmout a co by se dalo tomuto zájmu předložit bez úhony hodnot“.³⁹ Kovárnu překvapila reakce na tento incident v ČSR. Tvrdil, že českoslovenští intelektuálové o něm mlčeli. Pouze v *Přítomnosti* zaznamenal „několik prostořekých slov, rušících mír a prozrazujících, co se šíří ústním podáním“. Nejmenovaný očitý svědek odmítl Kovárnovi sdělit, co se v Moskvě přihodilo. Když mu Kovárna oponoval, že nelze kritizovat nesvobodu v nacistickém režimu, a přitom nechávat bez povšimnutí její projevy v SSSR, začal se svědek odvolávat na mezinárodní závazky se Sověty. Podle Kovárny se zachoval alibisticky. Podobně jako jiní se zřikal vlastní zodpovědnosti ve veřejném životě a nahrával tak diktaturám.³⁹

Kovárna protestoval proti třetímu moskevskému procesu, v němž bylo za údajné spiknutí proti Leninovi a Stalinovi a „podvratnou“ činnost proti SSSR osmnáct „levičáků a trockistů“ odsouzeno k trestu smrti zastřelením a další tři k mnohaletému žaláři.⁴⁰ Kovárna odmítl postupy sovětských justičních a policejních orgánů, vyjádřil nedůvěru v proces a pochyboval, že se odsouzení dopustili těch činů, za něž byli odsouzeni.⁴¹ Zařadil se nejen mezi oponenty sovětské kulturní a represivní politiky, ale také se postavil domácím komunistům,

³³ *Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s Ruskem*, Nové Rusko 1/1, 1925, s. 1; *Výťah ze stanov Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem*, Nové Rusko 1/2, 1925, s. 60–61.

³⁴ LA PNP, f. František Kovárna, k. 2, ref. ozn. 3//2, Kovárna František => Kovárnovi Jan a Marie (rodiče Františka Kovárny), pohlednice Františka Kovárny, 15. 7. 1926.

³⁵ *Kulturní veřejnosti!*, Signál 2/30, 18. 4. 1930, s. 1.

³⁶ K. ŠIMOVÁ, *Cesty československých intelektuálů*, s. 80; Robert C. TUCKER, *Stalin na vrcholu moci*, Praha 2000, s. 606–607.

³⁷ K. ŠIMOVÁ, *Cesty československých intelektuálů*, s. 80.

³⁸ Jaromír KREJCAR, *Oficiální výstava čsl. umění v SSSR – cenzurována sovětskými úřady*, in: K. Šimová – D. Kolonovská – M. Drápala (edd.), *Sovětské Rusko ve svědectvích*, s. 609.

³⁹ František KOVÁRNA, *Pěstování iluzí*, in: tamtéž, s. 613–614.

⁴⁰ Podrobně o procesu Robert C. TUCKER, *Stalin na vrcholu moci*, s. 539–552.

⁴¹ Michal BAUER, *Souvislosti labyrintu (kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století)*, Praha 2009, s. 70–71.

kteří požadovali bezvýhradný souhlas s uměleckými i politickými dogmaty stalinismu. A právě tito lidé se po únoru 1948 postarali o Kovárnovu profesní likvidaci.⁴²

V době, kdy probíhal „velký teror“ v SSSR, nabýval na síle též nacistický režim v Německu. Když Kovárna v červenci 1935 dorazil na vlakové nádraží v Norimberku, zaujala ho přítomnost mnoha vojáků na nástupišťích včetně jednoho, patrně příslušníka SS v černé uniformě a čepici s našitou lebkou a zkříženými hnáty. Dojem na něj udělali také dva mladí muži, jak se při odchodu na vlak drželi pevně v podpaží. Jejich gesto vnímal jako výraz „německého smyslu“ pro přátelství a zároveň jako „počátek vojenského kolektivismu“.⁴³

Z mého pohledu jsou zajímavé i jeho úvahy *Umění a výchova* a *Několik otázek*. V nich se Kovárna vymezoval vůči vládnoucím elitám, které používaly uměleckou tvorbu jako nástroj propagace svých politických cílů a potlačování opozičních názorů. V reakci na nacisty se přihlásil k názorům spisovatele Thomase Manna, který jako politicky nežádoucí osoba z Německa v roce 1933 uprchl. Po přečtení Mannových děl vyzval Kovárna zástupce kultury k důkladnému zamyšlení, jak může umění plnit výchovnou funkci, aniž by umělec ztratil svoji tvůrčí svobodu a tvář.⁴⁴ Kovárna tvrdil, že tato svoboda je naplňována v demokracii. V ní měl člověk možnost prosazovat své zájmy a tvůrčí potenciál, ale zároveň musel brát ohledy na druhé. Musel je přesvědčovat pádnými argumenty, a nikoli násilím. Mohlo to sice být „nepohodlné a někdy i nepřijemné, ale demokracie je už takový nepohodlný způsob vlády.“ Vzala by však rychle za své, kdyby politici potlačili nezávislou kontrolu svých rozhodnutí a ovládaným nařídili bezvýhradnou poslušnost. Demokratické principy chtěl Kovárna uplatňovat také v kultuře. Tvrdil, že například na výtvarném umění – tvorbě obrazů, pomníků či jiných staveb – musí spolupracovat odborná a laická veřejnost. Odborníci měli brát v potaz relevantní připomínky laiků a „trpělivě, byť pomaleji“ prosazovat, co považují za „dobré a potřebné“.⁴⁵

Československá demokracie je pojátkem úvah *Několik otázek* a *Zrcadlo desetiletí*. Připomeňme, že druhý jmenovaný text vznikl na podzim 1928, v době, kdy Československo ještě nezasáhla velká hospodářská krize, ani nečelilo nebezpečí nacismu. Kovárna tehdy kritizoval československou demokracii, konkrétně činnost politických stran, avšak zároveň vyzdvihoval svobodu tisku.⁴⁶ Ovšem o devět let později byla situace zcela odlišná. Stále sílící nacistický režim byl pro Kovárnu i jiné varováním, že o demokratické svobody lze snadno přijít. A to se zakrátko stalo.

S kamarádem Václavem Černým sdílel Kovárna přesvědčení o nezbytnosti věcné kritiky. Černý založil periodikum *Kritický měsíčník*, které vycházelo od ledna 1938 až do svého zákazu v roce 1942, a znovu v letech 1945–1948. Zveřejňoval aktuality ze světové literatury a umění, i překlady cizojazyčných básní, povídek a odborných pojednání. Pro aktuální

⁴² K. ŠIMOVÁ, *Cesty do utopie*, s. 764–765; Ladislav CABADA, *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900–39*, Praha 2000, s. 175.

⁴³ František KOVÁRNA, *Cesta Německem*, Pražské noviny 256/158, 1935, s. 3.

⁴⁴ LA PNP, f. František Kovárna, k. 14, ref. ozn. 8/1//6, výstřižky vlastních prací (většinou vlepené na listy), zejména z oblasti výtvarné kritiky (Pražské noviny), 1936. Separát Kovárnovy úvahy *Umění a výchova* datovaný 10. října 1936.

⁴⁵ LA PNP, f. František Kovárna, k. 14, ref. ozn. 8/1//7, výstřižky vlastních prací (většinou vlepené na listy), zejména z oblasti výtvarné kritiky (Pražské noviny, Lidové noviny, Slawische Rundschau, Listy pro umění a kritiku, Národní politika), 1937. Separát Kovárnovy úvahy *Několik otázek* datovaný 6. června 1937.

⁴⁶ František KOVÁRNA, *Zrcadlo desetiletí*, Signál 1/8–9, 1928–1929, s. 209.

postřehy vyčlenil rubriky *Kritické stati a úvahy* a *Poznámky*.⁴⁷ V prvním ročníku vyšel například již zmíněný text Františka Kovárny o incidentu na výstavě čs. umění v Moskvě⁴⁸ a stručná dvoustránková stať Bohumila Mathesia *Na stráž!*. Mathesius trefně odhadl, že se Hitler po anšlusu Rakouska zaměří na Československo a použije k jeho zničení nikoli vojenskou sílu, ale propagandu, aktivity československých Němců zastoupených v Sude-toněmecké straně i silného nátlaku na Francii a Velkou Británii.⁴⁹

Kritický měsíčník informoval o tom, že na schůzce *Spolku výtvarných umělců Mánes* zformulovalo 60 spisovatelů včetně Kovárny protest. Stojí v něm, že Velká Británie a Francie zklamaly důvěru Čechů a Slováků nejen přistoupením k mnichovské dohodě, ale i jejím bezprostředním porušením. V rozporu s jejím ustanovením, že o připojení „*sporných a smíšených území*“ se rozhodne plebiscitem, nařídila berlínská mezinárodní komise tato území vyklidit a předat wehrmachtu. Svým rozhodnutím připravila ČSR o důležité dopravní komunikace a oblasti významné po hospodářské i vojenské stránce. V závěru protestu žádali signatáři zahraniční kulturní činitele, aby se u svých vlád přimlouvali za změnu hranic vnucených ČSR a nenechali tuto „*jedinou svobodnou demokracii ve střední Evropě*“ na pospas Německu, které beztak ohrozí další země.⁵⁰ Nemýlili se v odhadu, že nacistické agresi není ani zdaleka konec.

Protest 60 spisovatelů reprezentoval spolu s prohlášením Umělecké besedy hlas demokraticky smýšlejících představitelů české kultury.⁵¹ Oba dokumenty odmítl katolický básník Jan Zahradníček, přestože se pod ně podepsali i pravicoví intelektuálové.⁵² Jeho kritika spadá do kontextu střetávání liberálně demokratických prvků s autoritářskými tendencemi, jímž se vyznačovala pět měsíců trvající druhá republika.

V kulturní sféře se běžným jevem stal odklon od doposud vyznávaných dějinných hodnot českého národa a na veřejnosti docházelo ke skandalizování obhájců demokratického systému předmnichovské republiky. Tento systém zástupci nacionální pravice a představitelé bojovného katolicismu interpretovali jako nepřetržitý sled omylů a alternativu spatřovali v „integrálním nacionalismu“ a zachování „holé národní existence“.⁵³ Část z nich vstoupila do Národní kulturní rady (NKR), která měla k naplnění uvedené alternativy přispět. Její program obsahoval rozporuplné požadavky. Na jedné straně chtěla vytvořit „novou nezávislou a svěbytnou kulturu“, v níž bude garantována umělecká svoboda. Na druhé straně volala po zavedení „řízeného knižního trhu“, odstranění „rozvratných“ knih z knihoven a potlačení „všech mylných výkladů minulosti“.⁵⁴ Jejím prezidiálním funkcionářem se stal i František Kovárna. Jakou měl náplň práce a jakými názory se zde prezentoval, nevíme. Nedochovaly se totiž prameny, které by umožnily detailněji analyzovat NKR.⁵⁵ Jisté je, že se ani on neubrnil autoritářským tendencím.

⁴⁷ V. ČERNÝ, *Paměti*, I, s. 356–357; Předmluva Františka Borového, *Kritický měsíčník* 1/1, 1938, s. II–III.

⁴⁸ František KOVÁRNA, *Pěstování ilusí*, *Kritický měsíčník* 1/1, 1938, s. 47–48.

⁴⁹ Bohumil MATHESIUS, *Na stráž!*, in: tamtéž, s. 193–195.

⁵⁰ *Protest spisovatelů a kulturních pracovníků ze dne 7. října 1938*, in: tamtéž, s. 459–460.

⁵¹ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, kulturním a společenském životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 181–182.

⁵² Citováno dle: Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát*, Praha 1997, s. 120.

⁵³ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země koruny české, XVa, 1938–1945*, Praha – Litomyšl 2006, s. 131, 135; též, *Druhá republika 1938–1939*, s. 180–185.

⁵⁴ *Program Národní kulturní rady*, Tak, roč. 1938–1939, č. 16, 20. prosince 1938, s. 233–236.

⁵⁵ Tomáš PAVLIČEK, *Spisovatelské instituce v období krize demokracie (1934–1939)*, Soudobé dějiny 17/4, 2010, s. 565–612, zde s. 604.

V době zveřejnění programu NKR měl Hitler o budoucnosti Československa jasno. Rozhodl se ovládnout celé Čechy a Moravu, jakmile se mu naskytne příležitost. Měl k tomu několik důvodů. Hluboko do teritoria nacistického Německa vnikaly neobsazené části českých a moravských zemí, což znemožňovalo vytvoření celistvého operačního zázemí. Navíc se na území tzv. druhé republiky nacházely vojenské síly – potenciální překážka budoucí německé expanzi – a též výrobní kapacity. Zatímco Goebbelsem řízená propaganda ujišťovala svět, že Německo se nedopustí žádné agrese, plánovali Hitler a Vrchní velení Wehrmachtu (OKW) likvidaci Československa. Přípravy probíhaly mezi lednem a březnem 1939. V utajení nacvičovaly německé vojenské jednotky přesun k čs. hranicím a aktivitu vyvíjeli též nacističtí vrcholní politici.⁵⁶ Využili skutečnosti, že v nejsilnější slovenské straně HSĽS mají významnou pozici zastánci odtržení Slovenska. Hitler sdělil 13. března 1939 v Berlíně jejímu zástupci Jozefu Tisovi, že se Slovensko musí osamostatnit.⁵⁷ Tiso se podvolil a 14. března byl zřízen slovenský stát. Jeho vznik posloužil Hitlerovi jako důkaz „neživotaschopnosti“ Československa a ospravedlňoval ji své další kroky.⁵⁸ Ve stejný den pozval československého prezidenta Emila Háchu do Berlína a donutil ho podepsat vojenskou kapitulaci s prohlášením, že odevzdává český národ pod ochranu nacistického Německa. Druhý den, 15. března 1939 byly české země vojensky obsazeny a následující den začleněny do Německa jako Protektorát Čechy a Morava.⁵⁹

Za protektorátu Čechy a Morava

Podle Hitlerova výnosu byl protektorát autonomní a řídili ho čeští úředníci.⁶⁰ Do jejich činnosti však od počátku zasahovala okupační správa v čele s *Úřadem říšského protektora (ÚRP)*.⁶¹ Trpěla český kulturní život, který ovšem měl být zlikvidován po vítězství Německa. Důvody této tolerance byly politické. Čechy a Morava byly obsazeny před vypuknutím války, s čímž souvisely ohledy na mezinárodní veřejné mínění. Nacistická propaganda se snažila vyvolávat zdání, že Češi mají zajištěnou kulturní autonomii. Jako důkaz uváděla dostupnost děl Karla a Josefa Čapkových i TGM v letech 1939–1941. Od roku 1941 postupně narůstal počet knih, které nesměly vycházet. V následujících dvou letech – období nejprísrnějšího uplatňování germanizační kulturní politiky nacistů – cenzori zakázali publikovat zhruba polovinu předložených titulů. Od jara 1944 nastalo částečné uvolnění, kdy někteří zakázaní autoři začali znovu publikovat.⁶²

⁵⁶ Pavel MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava*, Praha 2002, s. 13–14.

⁵⁷ Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století*, I, *Československé vztahy 1914–1945*, Bratislava 1997, s. 161–171, tady s. 169–170.

⁵⁸ P. MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava*, s. 14.

⁵⁹ J. RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století*, I, s. 170.

⁶⁰ Znění Hitlerova výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, dostupné online: <<https://www.fronta.cz/dokument/hitleruv-vynos-o-zrizeni-protektoratu-cechy-a-morava>> [cit. 7. 1. 2025].

⁶¹ Ke vzniku a fungování protektorátního režimu např.: J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny země koruny české*, XVa, 1938–1945, s. 155–229; P. MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava*, s. 45–64; Michael WÖGERBAUER – Petr PIŠA – Petr ŠÁMAL – Pavel JANÁČEK a kol., *Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*, II, 1938–2014, Praha 2015, s. 920.

⁶² M. WÖGERBAUER – P. PIŠA – P. ŠÁMAL – P. JANÁČEK a kol., *Cenzura a sociální regulace literatury*, II, 1938–2014, s. 915, 919, 921.

Představitelé okupační správy nepodceňovali vliv periodického tisku na veřejné mínění. O existenci českých novin a časopisů rozhodovali částečně přímo, částečně prostřednictvím českých úřadů.⁶³ Krátce po okupaci vznikla *Skupina pro kulturně-politické záležitosti*, která se 18. září 1940 změnila na *IV. oddělení ÚŘP*. Její pracovníci se účastnili tiskových konferencí, na nichž předávali šéfredaktorům nebo jejich zástupcům pokyny, o čem periodika mohou a o čem nesmějí psát.⁶⁴ Organizace těchto konferencí a kontrola tisku náležely do kompetence *Tiskového odboru Prezidia ministerské rady* (TO PMR), později Ministerstva školství a lidové osvěty jako jeho II. sekce. Jejich součástí bylo Ústředí tiskové dozorcí služby (ÚTDS), které zodpovídalo za výkon cenzury. Sídlo v Praze a mělo své pobočky v Plzni, Brně, Olomouci a Moravské Ostravě. Do redakcí periodik v uvedených městech byli přidělováni vždy dva jeho zaměstnanci, tzv. domácí cenzori.⁶⁵

Povinnost předkládat texty domácím cenzorům měl i František Kovárna. Nejprve četli jeho rukopis, který mu mohli vrátit k přepracování. Znovu ho kontrolovali při tiskové přípravě, a ještě jednou v jeho definitivní verzi – signálním výtisku, který obdržel vydavatel. Tím však cenzurní proces nekončil, obsah článku, resp. celého periodika následně hodnotily kulturně politické instituce, tajná policie a *Skupina pro kulturně politické záležitosti ÚŘP*. V případě vydání nežádoucího textu hrozil Kovárnovi zákaz publikovat, v horším případě vězení, deportace do koncentračního tábora nebo rovnou poprava.⁶⁶

O tom, že úředníci *Skupiny pro kulturně politické záležitosti ÚŘP* monitorovali Kovárnovu tvorbu, svědčí jejich tisková zpráva (*Pressebericht*) z 19. května 1939. Všimli si, jak Kovárna ve svém článku používal pojem tradice.⁶⁷ Definoval ji jako paměť, která se ústně šíří napříč různými společenstvími – rodinou a národem. Ústní podání umožňovalo lidem vykládat si tradici podle svých představ a vést o ní dialog s ostatními. Tento dialog byl spolu s její ahistoričností, tj. vytrháváním minulých jevů z dobového kontextu a jejich přenášením do přítomnosti, zdrojem její síly.⁶⁸ Uvedená definice byla dle tiskové zprávy dokladem, že Kovárna pracoval „neobyčejně obratně a pro nezasvěcené těžko pochopitelným způsobem“ s tradicí, která „pro něj vlastně znamená šeptanou propagandu.“⁶⁹ Není známo, zda měl Kovárna kvůli článku nějaké nepříjemnosti.

V červnu 1939 Kovárna založil edici *Svazků úvah a studií*,⁷⁰ k čemuž ho vedly ideové i pragmatické důvody. Záleželo mu na tom, aby autoři sdružení v *Kritickém měsíčníku* měli kde publikovat v případě jeho zákazu, a také na rozvoji vzdělanosti ohroženého českého

⁶³ Tamtéž, s. 924–925.

⁶⁴ Jan GEBHART – Barbora KÖPPOVÁ – Jitka KRYŠPÍNOVÁ a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2010, s. 8, 14–15, 18; Pavel JANOUŠEK a kol., *Dějiny české literatury v protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2022, s. 37.

⁶⁵ M. WÖGERBAUER – P. PIŠA – P. ŠÁMAL – P. JANÁČEK a kol., *Cenzura a sociální regulace literatury*, II, 1938–2014, s. 924–925; J. GEBHART – B. KÖPPOVÁ – J. KRYŠPÍNOVÁ a kol., *Řízení legálního českého tisku*, s. 70–73.

⁶⁶ M. WÖGERBAUER – P. PIŠA – P. ŠÁMAL – P. JANÁČEK a kol., *Cenzura a sociální regulace literatury*, II, 1938–2014, s. 926.

⁶⁷ NA ČR, fond Úřad říšského protektora v Praze, tiskové zprávy, tisková zpráva ze dne 19. května 1939, k. 1147, sign. IV-P.

⁶⁸ František KOVÁRNA, *O smyslu tradice*, *Kritický měsíčník* 2/1–10, 1939, s. 97–101, dostupný online: <<https://kramerius.cbvk.cz/uuid/uuid:86e90e4a-435e-11dd-b505-00145e5790ea>> [cit. 23. 1. 2025].

⁶⁹ NA ČR, f. Úřad říšského protektora v Praze, tiskové zprávy, tisková zpráva ze dne 19. května 1939, k. 1147, sign. IV-P.

⁷⁰ Knihovna NM (dále KNM), odd. knižní kultury, fond Nakl. archivy a osobní fondy, inv. č. NAOF Petr 5151, dopis: František Kovárna Václavu Petrovi, Praha 30. 6. 1939, 1 II.

národa.⁷¹ Již v úvodním čísle dal Kovárna na srozuměnou, že předmětem analýzy nebude politika.⁷² Za „závaznou směrnicí Svazků vůbec“ považoval její nahrazení vzdělaností a oproštěním se od tendence „dělat ze všeho a ve všem politiku“. Dodal, odvolávaje se na Františka Palackého, že vzdělanost zajišťuje existenci národa „tehdy, kdy politika selhává, nebo selhala“.⁷³ Taková předsevzetí byla ovšem ambivalentní, což Kovárna ukázal v eseji *Česká střízlivost a český pathos*. Tvrdil, že čeští vzdělanci dokázali přistupovat s klidem k jakkoli tvrdé realitě, na druhé straně projevovali nedostatek patosu, tedy odhodlání realitu ovládnout nebo měnit. Nebyli ochotni vést národ v krizích (za mnichovských událostí nebo za existence protektorátu), a uvolňovali prostor těm, „kdo pěstují falešný, protože nečeský pathos“.⁷⁴

O vlivu, jaký má politika na vzdělanost v extrémních podmínkách nacistického režimu, se Kovárna přesvědčil na podzim 1939. Při jednadvacátém výročí vzniku Československa došlo ve všech větších městech k protestům proti okupační správě, v Praze vyšlo do ulic okolo 100 000 lidí. Potlačení demonstrací si vyžádalo oběti. Byl postřelen student Lékařské fakulty Univerzity Karlovy (LF UK) Jan Opletal, který svým zraněním nakonec podlehl.⁷⁵ Opletalův pohřeb přerostl v další protinacistickou demonstraci, na kterou Hitler a nejvyšší představitelé okupační správy zareagovali velice tvrdě. Popravili devět studentských funkcionářů, více jak 1200 studentů internovali v koncentračních táborech a zavřeli 17. listopadu 1939 české vysoké školy.⁷⁶ V této době viděl Kovárna mnoho lidí plakat na ulicích, německá nákladní auta odvážet české studenty, kteří marně volali o pomoc, a v rozhlasovém vysílání slyšel jména popravených. Předpokládal, že ho příslušníci gestapa mohou přijít zatknout v brzkých ranních hodinách. Pro takový případ si připravil šaty a boty k posteli, aby nebyl jako řada studentů odvezen jen ve spodním prádle. Také ho trápily obavy, že neuvidí svého právě narozeného syna.⁷⁷

Zásah nacistů proti českým vysokým školám nejenže znemožnil studium více jak patnácti tisícům studentů,⁷⁸ ale také zásadně změnil pracovní zařazení většiny českých vysokoškolských učitelů a výzkumných pracovníků. Z 41 řádných a mimořádných profesorů FF UK bylo 32 posláno na tzv. dovolenou s čekatelným (*Urlaub mit Wartegebühr*). Tj. byli zproštěni výkonu pracovních povinností, ale zároveň pobírali specifický plat ve výši základního příjmu bez příplatků. Toto opatření nebylo uplatněno vůči žádnému z 46 docentů a docentů pověřených asistentskou funkcí, většina našla zaměstnání na jiných místech státní správy. František Kovárna měl být přijat na *Úřad lidové osvěty* (Amt der Volksaufklärung), kam nakonec nenastoupil.⁷⁹ Požádal o přijetí na Umělecko-průmyslovou školu v Praze a od

⁷¹ Václav ČERNÝ, *Paměti*, II, Brno 1992, s. 95–98; František KOVÁRNA, *Nová knihovna „Svazky“*, Kritický měsíčník 2/1–10, 1939, s. 332–333.

⁷² František KOVÁRNA, *Česká střízlivost a český patos*, Svazky úvah a studií 1939, č. 1, s. 6.

⁷³ Dopis učitele J. R. ze dne 20. října 1939; odpověď redakce Svazků učitelů J. R. ze dne 24. října 1939, in: Svazky úvah a studií 1939, č. 6, s. 1b, 41.

⁷⁴ F. KOVÁRNA, *Česká střízlivost a český patos*, s. 6, 14, 31.

⁷⁵ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické a všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 97–98.

⁷⁶ Jiří DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996, s. 47–48; P. JANOUŠEK a kol., *Dějiny české literatury v protektorátu Čechy a Morava*, s. 52.

⁷⁷ František KOVÁRNA, *Listy mrtvému příteli*, Praha 1946, s. 81.

⁷⁸ J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 48.

⁷⁹ Antonín KOSTLÁN – Michal V. ŠIMÚNEK, *Na dovolenou s čekatelným? Profesori a další vědecko-pedagogičtí pracovníci Univerzity Karlovy po uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939*, AUC-HUCP 61/2, 2021, s. 47–77, tady s. 48–49, 62, 68.

dubna 1942 do roku 1947 zde pracoval jako asistent. O jeho podílu na výuce však nemáme informace. Neúčastnil se schůzí profesorského sboru a rovněž v seznamech zaměstnanců se nepíše nic o jeho pedagogické činnosti.⁸⁰ Z osobního spisu vyplývá, že od 1. března 1939 až do konce února 1945 byl rovněž asistentem na Ústavu pro dějiny umění UK.⁸¹

Příjem plynul Kovárnovi i z činnosti redaktora *Svazků*. S nakladatelem Václavem Petrem se již v červnu 1939 dohodnul na jejich nepravidelném vydávání a na tom, že mu Petr bude vyplácet sto korun za redakci každého čísla, dávat mu deset redakčních a autorům dvacet autorských výtisků.⁸² Středoškolští a vysokoškolští pedagogové, zemědělství odborníci, ekonomové a právníci publikovali ve *Svazcích* texty o postavách české i světové historie, fenoménu národ, literatuře, dramatu, filmu, ale i o historickém a kulturním vývoji v Číně. Vydávány byly také texty o německé problematice, což lze považovat za ústupek okupační správě, který Kovárna učinil se záměrem snížit riziko zákazu *Svazků*.

Kovárna vznášel věcné a stylistické námitky. Doporučoval autorům upravit ty pasáže, které vyznívaly jednostranně nebo mohly být pro čtenáře nesrozumitelné. Publikovatelné texty předkládal cenzuře on, Petr nebo sami autoři. Někdy se s nimi domluvil, že do jednou zcenzurovaného textu zasáhne nejprve sám, a poté ho znovu předloží cenzorovi. Učinil tak v případě eseje Václava Vojtiška o českých městech.⁸³ Pokud se mu rukopisy jevily jako „popularizování známých faktů, jmen a osobností a existovalo u nich riziko oprávněných výtek z nepřesností“, vyřazoval je.⁸⁴ Přiznal, že řešení věcné stránky šlo někdy na úkor jazykové úrovně. Zatímco filologové a historikové psali „dobře“, některé jiné texty byly „přímo strašné“. Horší jazykovou úroveň si Kovárna vysvětloval jednak neporozuměním autora, či jeho neochotou text za stávající honorář dodatečně upravit. Proto Petrovi navrhnul ustanovit „jazykového poradce“, který by autorům pomáhal se stylistikou, aniž by zároveň byl „radikálním brusičem“.⁸⁵ Zda Petr někoho takového do redakce přijal, nevíme.

Kovárna s Petrem vedli seznamy plánovaných a vydaných čísel. Zjistíme z nich, kolik čísel vyšlo do konce války, a které texty nesměly vyjít. Za první rok a půl bylo zveřejněno 50 čísel a do května 1945 celkem 90 čísel.⁸⁶ Je zřejmé, že od roku 1941 se vydávání zpomalilo. Začínalo totiž období nejpřísnějšího uplatňování germanizační kulturní politiky, v němž výrazně narůstal počet zakázaných knih a periodik. Přestal vycházet *Kritický měsíčník*⁸⁷ a ve *Svazcích* nesměla být zveřejněna stať Emila Soboty s názvem *Bodrý byrokrat*

⁸⁰ Parafrázováno dle: J. KOUKAL – M. FLEKAČOVÁ (edd.), *Uměleckohistorické texty z pozůstalosti*, s. 168–169.

⁸¹ NA ČR, fond Ministerstvo školství a kultury (MŠK), k. 93, osobní spis Františka Kovárny 1932–1950, osobní výkaz Františka Kovárny k č. 179193/38, sdělení Zemského viceprezidenta pro Čechy ze dne 25. dubna 1942.

⁸² KNM, odd. knižní kultury, f. Nakl. archivy a osobní fondy, inv. č. NAOF Petr 5151, dopis: František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, 30. 6. 1939, 1 ll.

⁸³ KNM, odd. knižní kultury, f. Nakl. archivy a osobní fondy, inv. č. NAOF Petr 5151, dopis: František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, 30. 6. 1939, 1 ll; František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, 29. 12. 1939, 1 ll; František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, 14. 1. 1940, 1 ll; František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, 9. 7. 1942, 1 ll; Dopis Františka Kovárny Karlu Polákovi 28. 4. 1941, dostupný online: <<https://online.muzeumliteratury.cz/exhibit-dopis-karlu-polakovi-1941-1>> [cit. 5. 2. 2025].

⁸⁴ KNM, odd. knižní kultury, f. Nakl. archivy a osobní fondy, inv. č. NAOF Petr 5151, dopis: František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, 9. 7. 1942, 1 ll.

⁸⁵ Tamtéž, dopis: František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, [1944].

⁸⁶ *Seznam vydaných čísel*, in: *Svazky úvah a studií*, 1945, č. 91, s. 37–38. Odpověď redakce *Svazků* ze dne 26. ledna 1941, in: *Svazky úvah a studií*, 1941, č. 50, s. 1b.

⁸⁷ M. WÖGERBAUER – P. PIŠA – P. ŠÁMAL – P. JANÁČEK a kol., *Cenzura a sociální regulace literatury*, II, 1938–2014, s. 915, 930.

o svých zkušenostech (vyšla až po osvobození) a Kovárnova esej *Rodina, rod, národ*.⁸⁸ Řada autorů, kteří ve *Svazcích* publikovali, zaplatili životem. Filozof Josef Tvrdý zemřel roku 1942 v koncentračním táboře Mauthausen a literární kritik Bedřich Václavek o rok později v Osvětimi.⁸⁹ Nelibost nad tím, že vydávání *Svazků* stagnuje, dal Kovárna najevo v dopise ze září 1943. Tvrdil, že kdyby je cenzori „zastavili, bylo by to lepší než vycházením-nevycházením ztrácet kontinuitu“.⁹⁰ To se nakonec nestalo a v následujících dvou letech vycházely *Svazky* v poměrně vysokém nákladu. Bylo například připraveno 1000 exemplářů eseje *Osobnost*, jejímž autorem byl Ferdinand Kratina.⁹¹

Pokud nemusel být v Praze, trávil Kovárna i s rodinou čas ve svém domě ve venkovské obci Bezmyř. Napsal zde knížku *Listy mrtvému příteli* obsahující pronikavé postřehy k nacistické ideologii. Tvoří ji dvanáct kapitol, které jsou koncipovány jako dopisy, a jsou datovány od ledna do února 1943. Vypráví o období od třicátých let do prvních dnů po bitvě u Stalingradu,⁹² která znamenala zásadní obrat v druhé světové válce. Kovárna adresoval dopisy někdejšímu německému kamarádovi, jenž padl na východní frontě v srpnu 1942, avšak nejmenoval ho. Dle výzkumu historika dějin umění Jiřího Koukala jím byl Hans Adalbert von Stockhausen, v akademickém roce 1932/33 stipendista československé vlády na FF UK. S Kovárnou se poprvé setkal v Ústavu a semináři dějin umění⁹³ a postupně se s ním sblížil. Byl sečtělý, zajímal se o českou literaturu a naučil se česky. Ochotně svému kolegovi naslouchal a vedl s ním akademické debaty o vztazích mezi malým a velkým národem. Kovárna si všiml, že ho zpočátku nacisté znepokojovali, avšak nakonec jim podlehl. Identifikoval se s „výronem lůzy a výměškem z hniloby vašich hrozných let po první světové válce“ a spolu se svými krajany odhalil nezvyklou schizofrenii v jednání. V soukromí si počínal jako „dobrák“, zatímco na veřejnosti bezvýhradně plnil „nelidské rozkazy“ a oddával se iluzi, že ho to zbavuje osobní odpovědnosti za vraždění nevinných. Kovárna byl v dopisech sebekritický a dával průchod pochybnostem o sobě samém. Divil se, že nedokázal odhalit klamnost přátelství hned na začátku. Také ho tížila otázka, zda Stockhausen byl až do smrti vyznavačem nacismu, nebo zda se přece jen vzepřel a spáchal sebevraždu, protože pochopil, že je spolupachatelem zvěrstev.⁹⁴

Otázkami, které si Kovárna kladl, se zabýval také Jiří Koukal. Na základě memoárů Stockhausenova bratra a archivních dokumentů z archivu Filipovy univerzity v Marburku dospěl k závěru, že Stockhausen sice nebyl horlivým nacistou, ale nacismus zároveň nezavrhoval. V listopadu 1933 vstoupil do oddílů SA v Marburku. Na frontu se sám nepřihlásil,

⁸⁸ *Svazkům na Novou cestu; Seznam vydaných čísel*, in: *Svazky úvah a studií*, 1945, č. 91, s. 1b, 37–38. Knihovna NM, odd. knižní kultury, fond Nakl. archivy a osobní fondy, inv. č. NAOF Petr 5151, Program *Svazků*, který je přílohou ke Kovárnovu dopisu Václavu Petrovi, 22. 6. 1941, 2 ll.

⁸⁹ Základní životopisné informace o Bedřichu Václavkovi, dostupné online: <https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=737> [cit. 5. 2. 2025]. K Josefu Tvrdému viz <https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=412> [5. 2. 2025].

⁹⁰ KNM, odd. knižní kultury, f. Nakl. archivy a osobní fondy, inv. č. NAOF Petr 5151, dopis: František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, 23. 9. 1943, 1 ll.

⁹¹ Tamtéž, dopis: František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, 17. 6. 1944, 1 ll. Ferdinand KRATINA, *Osobnost*, Praha 1944.

⁹² Christiane BRENNER, *Briefe an den toten Freund: Aussiedlung und gesellschaftlicher Umbruch in der tschechischen Nachkriegsliteratur*, in: Steffen Höhne – Udolph Ludger, *Deutsche – Tschechen – Böhmen. Kulturelle Integration und Desintegration im 20. Jahrhundert*, Köln – Weimar – Wien 2010, s. 37.

⁹³ Jiří KOUKAL, *Der tote Freund von František Kovárna*, *Umění* 63/1–2, 2015, s. 95, 97.

⁹⁴ František KOVÁRNA, *Listy mrtvému příteli*, s. 10–13, 31–32, 40, 52–54, 44–46, 68–69, 120–121, 130. J. KOUKAL, *Der tote Freund von František Kovárna*, s. 98.

ale byl na ní odvelen v souvislosti s neúspěchy wehrmachtu v SSSR. Na smrt nešel „dobrovolně“, jak se domníval Kovárna. Svědčí o tom Stockhausenovy snahy získat v únoru 1942 uvolněné místo na marburské univerzitě a vyhnout se tak bitevní vřavě. Jeho život a kariéru je obtížné hodnotit na pozadí uvedených zjištění.⁹⁵ V kontextu rozpadlého přátelství rozvíjel Kovárna úvahy o vztazích Čechů s Němci. Neviděl jiné řešení, než že se oba národy nadobro rozejdou, a Němci budou potrestáni za své zločiny. Konec však nekonkretizoval. Lze to vysvětlit tím, že Kovárna dokončil *Dopisy* v létě 1944, kdy se československá politika vůči Němcům ocitala stále ještě ve fázi plánování. Když Kovárna prohlásil soužití Čechů s Němci za zkrachovalé, rozešel se zároveň s meziválečným liberálním řádem.⁹⁶ Kovárna si přál dopisy „co nejrychleji“ vydat,⁹⁷ nakonec vyšly v Petrově nakladatelství až roku 1946.

František Kovárna se na sklonku války aktivně zapojil do osvobozování své země. Se zbraní v ruce koordinoval ve Vojkově a okolí občanské hlídky a pomáhal „vyčišťovat lesy od odzbrojených prchajících Němců ohrožujících zdejší kraj hlavně v noci“. Také schovával představitele partyzánského hnutí a zasadil se rovněž o neprozrazení jiného Čecha, na nějž byl vydán zatykač.⁹⁸ Podle Zemského výboru v Praze byl velmi prospěšný domácímu odboji a i v nejtěžší chvíli podporoval národní kulturu literární a publicistickou činností.⁹⁹

Závěr

František Kovárna měl literární a jazykový talent, který rozvíjel už během středškolských studií. Jako posluchač FF UK a poté pedagog na téže fakultě publikoval řadu odborných i publicistických článků, k čemuž ho inspirovali jeho učitelé. Kromě svého oboru se věnoval aktuálním politickým otázkám. První světová válka dle něj způsobila rozpad hodnot, které „do věčejška byly člověku opěrným bodem“. Kvůli ztrátě víry ve vlastní schopnosti a pocitu osamělosti byla část Italů ochotná rezignovat na vlastní svobodu a identifikovat se s fašismem.¹⁰⁰ Tímto pronikavým postřehem Kovárna narážel na ambivalenci svobody. Na jedné straně mohla být kýženým cílem, na druhé straně zátěží, s níž si člověk neumí poradit a raději ji odevzdá do rukou diktátorovi. Tato ambivalence se stala ve čtyřicátých letech tématem prací, v nichž se intelektuálové uprchnuvší z Německa snažili odpovědět na otázku, proč nacismus získal podporu mnoha lidí.¹⁰¹

Dalším tématem Kovárnových prací byly klady a zápory meziválečné československé demokracie. Podobně jako jiní intelektuálové kritizoval její stranický systém, principiálně ji však neodmítal. Měl za to, že právě v ní se kultivuje svoboda – možnost uplatňovat vlastní potenciál a předpoklad originální vědecké i umělecké tvorby –, která souzní s odpovědností

⁹⁵ J. KOUKAL, *Der tote Freund von František Kovárna*, s. 98, 100.

⁹⁶ Parafrázováno dle: Christiane BRENNER, *Briefe an den toten Freund*, s. 36, 43.

⁹⁷ KNM, odd. knižní kultury, f. Nakl. archivy a osobní fondy, inv. č. NAOF Petr 5151, dopis: František Kovárna Václavu Petrovi, Praha, 27. 4. 1945, 2 II.

⁹⁸ LA PNP, f. František Kovárna, k. 1, ref. ozn. 1/1/22, doklady týkající se křivého obvinění Františka Kovárny ze spolupráce s německými okupanty, vyjádření předsedy Národního výboru ve Vojkově, 12. 5. 1945.

⁹⁹ Tamtéž, zápis Zemského výboru v Praze, 22. 6. 1945.

¹⁰⁰ FRANTIŠEK KOVÁRNA, *Dnešek italské literatury*, Host 4/9–10, 1925, s. 310–311.

¹⁰¹ Viz např.: ERICH FROMM, *Strach ze svobody*, Praha 2014; STEFAN ZWEIG, *Svět věčejška*, Praha 1994.

vůči kolektivu.¹⁰² Lze říct s literárním historikem Jaroslavem Medem, že měl blízko k intelektuálům hledajícím rovnováhu mezi kritikou a obhajobou liberální demokracie.¹⁰³

V letech 1938–1939 se Kovárna přesvědčil, jak je tento společenský řád křehký a zranitelný. Stejně jako mnoho jeho současníků se ztotožnil s myšlenkou, že by se národ měl sjednotit k obraně své existence. Tato myšlenka se projevovala mj. zpochybňováním prvo-republikových hodnot.¹⁰⁴ Alternativou „stranicko-politické roztržitosti“ se stala „tvrdá“, „přísně ukázněná“ a „pohotová“ demokracie tvořená dvěma aktéry – Stranou národní jednoty (SNJ) a Národní stranou práce (NSP).¹⁰⁵ Na jedné straně se v ní vyskytovalo volání po vládě pevné ruky, na druhé straně požadavek zachovat demokratické svobody a nepřipustit žádnou formu fašistického totalitarismu.¹⁰⁶ Podobné napětí se vyskytovalo i v kulturní sféře, čehož dokladem je Národní kulturní rada. Její funkcionář František Kovárna se zasazoval o svobodu umělecké tvorby, současně však podpořil reglementaci kulturního života.¹⁰⁷ Oscilloval mezi slábnoucími demokratickými principy a stále vlivnějšími autoritářskými tendencemi.

Za druhé světové války Kovárna zužitkoval své organizační dovednosti a zkušenosti, jež získal jako redaktor *Signálu* a *Volných směrů*. Vydáváním *Svazků* pěstoval v extrémních podmínkách vzdělanost na co nejvyšší úrovni. Projevoval tím značnou občanskou odvahu, za níž mohl být postižen publikačním zákazem, internován v koncentračním táboře nebo rovnou popraven. Skutečnost, že nepřišel o život a nebyly zakázány *Svazky*, lze vysvětlit částečně štěstím a částečně některými jeho pragmatickými kroky. Rozhodl se upustit od původního záměru vydávat čtenářské dopisy, protože svým obsahem potenciálně provokovaly domácí cenzory a okupační úřady. Čím přesně neuvedl. Část čtenářských námětů zapracovával do vlastních dopisů a odpovědí a čtenáře poprosil, aby mu „tuto lest z války“ prominuli.¹⁰⁸ Druhý krok, kterým se chtěl Kovárna vyhnout zákazu *Svazků*, spočíval ve vydávání textů s německou problematikou. A právě ten mu přinesl po válce nepříjemnosti, které budou předmětem druhé studie.

MAREK SUK

František Kovárna zwischen Bildung, Publizistik und Politik in der Zwischenkriegszeit und im Protektorat

ZUSAMMENFASSUNG

František Kovárna war eine Persönlichkeit mit weitreichendem intellektuellem Interesse. Er lehrte an der Karlsuniversität und an anderen Hochschulen Ästhetik und Kunstgeschichte, übersetzte aus den romanischen Sprachen, war Schriftsteller, Redakteur und Publizist. Über sein Studium, seine akademische Laufbahn und seinen

¹⁰² F. KOVÁRNA, *Osobnost*, s. 20.

¹⁰³ Jaroslav MED, *Literární život ve stínu Mnichova (1938–1939)*, Praha 2010, s. 18–19.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 213–214.

¹⁰⁵ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Druhá republika*, s. 50–51. SNJ vznikla sloučením agrární, národně socialistické a živnostenské strany a strany Národního sjednocení. Srov. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny země koruny české*, XVa, 1938–1945, s. 37–39, 45–46, 57, 67, 69–70, 79.

¹⁰⁶ J. MED, *Literární život ve stínu Mnichova*, s. 215–218.

¹⁰⁷ *Program Národní kulturní rady*, Tak, roč. 1938–1939, č. 16, 20. prosince 1938, s. 233–236.

¹⁰⁸ *Svazkům na Novou cestu; Seznam vydaných čísel*, in: *Svazky úvah a studií*, 1945, č. 91, s. 1b, 41–42, zde s. 42.

Beitrag für das Fach Kunstgeschichte sind bereits viele Studien verfasst worden. Was freilich fehlt bzw. nur am Rande Erwähnung findet, ist die Tatsache, dass sich Kovárna auch mit Politik und ihrem Einfluss auf die gesellschaftliche Sphäre befasste. Seine Aktivität, die sich im Grenzbereich von Bildung, Politik und Publizistik bewegte, ist bisher nur wenig erforscht, weshalb sie Gegenstand dieser Studie ist, die die Zwischenkriegsjahre der Tschechoslowakei und das Protektorat Böhmen und Mähren abdeckt und sich auf eine Basis verschiedenartiger Quellen stützt, zu denen Archivmaterial und gedruckte Quellen einschließlich wenig bekannten Materials gehören, wie beispielsweise Kovárnas Korrespondenz mit dem Verleger Václav Peter oder amtliche Berichte aus dem Bestand des Amtes des Reichsprotektors.

František Kovárna besaß literarisches, sprachliches und organisatorisches Talent. Dank diesem Talent vermochte er, das Hochschulstudium und später auch seine Anstellung als Hochschullehrer mit Publizistik und der redaktionellen Tätigkeit in Fachpublikationen zu verknüpfen. Seine Zeitungsartikel enthalten treffsichere Beobachtungen zu Faschismus, Nationalsozialismus und zum kommunistischen Regime in der UdSSR sowie Beschreibungen der Vor- und Nachteile der in der Zwischenkriegszeit errichteten tschechoslowakischen Demokratie. Ihr gegenüber hatte er zwar Vorbehalte, doch als Ganzes lehnte er sie nicht ab. Er war der Meinung, dass sich gerade in ihr die Freiheit des Einzelnen, die mit seiner Verantwortung gegenüber der Gemeinschaft übereinstimmt, entfaltet. Am eigenen Leib konnte er sich davon überzeugen, dass man die Freiheit relativ leicht verlieren kann. In der Zweiten Republik war er mit autoritären Tendenzen konfrontiert, deren er sich nicht völlig erwehren konnte. Das bedeutet freilich nicht, dass er die Werte, zu denen er sich vor 1938 bekannte, mit einem Schlag aufgegeben hätte. Er wurde Mitglied des Nationalen Kulturrates (NKR), der sich zum Ziel gesetzt hatte, eine eigenständige, die Freiheit künstlerischen Schaffens garantierende nationale Kultur zu schaffen, zugleich aber den Büchermarkt zu reglementieren und ihn von politisch unbequemen Titeln zu säubern. In der Unterstützung kontroverser Forderungen spiegelt sich Kovárnas Oszillation zwischen den hintangestellten demokratischen Prinzipien und einem sich verstärkenden Autoritarismus wider. In der Zeit des Protektorats Böhmen und Mähren gab Kovárna gemeinsam mit Václav Peter die Reihe *Svazky úvah a studií* heraus. Er tat dies, damit Autoren, die sich um die Revue *Kritický měsíčník* gruppierten, eine Publikationsmöglichkeit für den Fall hatten, dass die Revue amtlicherseits verboten wurde, und weil er tief davon überzeugt war, dass die Bildung des bedrohten tschechischen Volkes weiter zu entfalten sei. Mit dieser Zivilcourage riskierte er, vom Besatzungsregime verfolgt zu werden. Die Tatsache, dass die Herausgabe der Reihe *Svazky* nicht eingestellt wurde, kann als eine Glückssache erklärt werden, aber auch mit pragmatischen Entscheidungen des Redakteurs. Kovárna ging daran, Texte mit deutscher Problematik zu veröffentlichen, was ihm nach dem Krieg Unannehmlichkeiten eintrug. Dies wird aber in einer anderen Studie behandelt werden.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Marek Suk, Ph.D.

Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy

marek.suk@ruk.cuni.cz